

Trets essencials del català de Mallorca a l'època de la repoblació mallorquina de les comarques valencianes del Marquesat de Dénia (i altres d'adjacents o pròximes)^{1*}

Jaume Corbera Pou

Professor Emèrit de la UIB

Introducció

Dins la història valenciana és un fet singular, i conegut i estudiat principalment dins el mig centenar d'anys a cavall entre el segle XX i el XXI, la repoblació mallorquina que, sobretot a la segona dècada del segle XVII, està documentada a algunes comarques meridionals del Regne, principalment pertanyents al Marquesat de Dénia, però també a altres de veïnades. Aquesta repoblació tenia com a objectiu omplir el buit que hi havien deixat els moriscs expulsats el 1609 per orde del rei Felip II (d'Aragó), i era promoguda probablement pels aristòcrates propietaris de les terres que havien quedat buides, relacionats amb el Virrei de Mallorca, Joan de Vilaragut, senyor de la baronia d'Olocau. Mas-Monjo (2002: 24, 64) ens informen que ja l'any 1610 es documenten colons mallorquins a València, i que va ser durant aquest any i els immediats quan la immigració mallorquina a aqueixes comarques fou més nombrosa i important. Aquests colons provenien de molts de pobles mallorquins (i de qualcun de menorquí i eivissenc), però sobretot n'hi ha constància dels pobles d'Artà, Lluçmajor, Manacor, Santa Margalida i Pollença, i es mogueren motivats per fugir de la misèria en què es trobaven als seus indrets d'origen (Mas-Monjo 2000: 280-281). Arribaren a aquestes comarques valencianes de manera intensa entre 1610 i 1615, però també, amb molta menor intensitat, fins a mitjan segle, més o menys (Costa Mas 2009: 118).

Però els territoris abandonats pels moriscs no varen ser únicament colonitzats per mallorquins (súbdits del Regne de Mallorca), encara que sí que varen ser molt nombrosos en aqueixes comarques meridionals, sinó que també hi va haver colons procedents d'altres territoris catalans, de Catalunya i València (en general, de poblacions pròximes a les que havien de ser repoblades), i d'altres territoris de fora: de França, de Castella, d'Aragó i de Gènova, aquests principalment instal·lats a la Valldigna i a l'horta de Gandia, estimulats per les promeses del Duc de Gandia, casat amb Artemissa Doria, filla de Gian Andrea Doria, almirall genovès, nebot i hereu d'Andrea Doria, que havia servit l'Emperador Carles V (Mas-Monjo 2000: 278; Aparisi 2011: 13; Giner Monfort 2013: 24)

¹ " La base d'aquest article és la ponència amb què vaig participar a les "III Jornades de la repoblació mallorquina al sud valencià. La Vall de Gallinera, 22 i 23 d'octubre de 2022". No vaig poder adequar-la per a ser publicada a les Actes d'aquelles Jornades, i em plau ara oferir-ne aquesta versió enriquida per a homenatjar l'admirat dialectòleg alcoià Josep Tormo, excel·lent coneixedor i estudiós dels parlars valencians meridionals.

Els mallorquins que s'instal·laren en aquestes terres valencianes venien, naturalment, amb el seu parlar propi, no essencialment diferent del parlar valencià amb què es trobaren, però sí prou diferent com per a fer-se notar com a externs entre la població valenciana vella, de la qual es distingien per la pronúncia, principalment, per algunes formes i per una part del lèxic que usaven. En descriurem a continuació algunes característiques principals.

El català postmedieval

A. Ferrando i M. Nicolàs fan aquesta afirmació:

«A través de la lectura de tota mena de textos, especialment de cartes, hom té la impressió que de la fi del segle xv a mitjan segle xvi es produí un canvi molt ràpid de la llengua, de manera paral·lela al que sofrí el castellà o el francès; molts trets medievals desapareixen o resten fossilitzats, i la fonètica, la morfologia i la sintaxi adquireixen un aspecte modern, que l'acosten extraordinàriament a la llengua culta actual. (...)»

La transformació soferta durant el Barroc, amb la substitució del llatí pel castellà com a model, és responsable de la desnaturalització del català culte dels segles xvi al xix... (...)»

El mallorquí queda més aviat aturat en l'estadi medieval, i les seues característiques peculiars, especialment l'article salat, reapareixen sovint als textos manuscrits.» (Ferrando-Nicolàs 1993, 126-127)

Aquesta darrera frase dels dos estudiosos valencians (repetida de publicacions anteriors de Ferrando) ens ve a dir que quan la resta del català evoluciona cap a una fesomia molt acostada a l'actual, en aqueixa època a cavall dels segles xv i xvi, el mallorquí queda pràcticament tal com era a mitjan segle xv; és allò d'atribuir al mallorquí la qualitat d'«arcaic», un tòpic que ha estat esgrimit moltes de vegades per a explicar les particularitats dialectals insulars; però no passa de ser un tòpic, perquè el mallorquí (i per extensió, tot els parlars balears) ha tengut la seva pròpia evolució, de vegades coincident amb altres dialectes i de vegades singular, i la conservació de determinats trets que ja existien a la llengua més antiga, d'època medieval, no vol dir que en conjunt sigui un dialecte arcaic, sinó que el sistema no ha tengut necessitat de fer canvis en aquests trets. Ferrando i Nicolàs citen l'article dit «salat» (una expressió popular inadequada a un text formal) com a mostra d'arcaisme, però tan arcaic és l'article d'IPSE com l'article d'ILLE, i més arcaics serien encara els parlars que fan servir la forma primerenca «lo» com a masculí. A més a més, com es pot comprovar amb la documentació de totes les èpoques, no és cert que l'article «salat» reaparegui sovint als textos manuscrits, en els quals molt majoritàriament s'hi manté el registre literari i s'hi usa exclusivament l'article d'ILLE.

La documentació que tenim de la llengua antiga reflecteix de manera molt parcial el registre col·loquial, i per tant qualsevol anàlisi que en facem cercant aquest registre donarà resultats aproximats, indicatius, però no 100% reals. Així i tot, no tenim altra possibilitat per a estudiar-la que extreure la informació –uns quants trets dels més significatius, fonètics, morfològics, sintàctics i lèxics– d'aquesta documentació. Ens fixarem sobretot en trets documentats entre 1580 i 1620, considerant, com ja s'ha dit, que la repoblació mallorquina d'aquestes comarques valencianes va ser sobretot intensa entre 1610 i 1615 i s'estengué, amb molta menor intensitat, fins a mitjan segle, més o menys. Per tant, les generacions que poblaren aquestes terres valencianes portaven una llengua essencialment forjada dins aquesta franja d'anys, bé que hereva directa de la que havia pres fesomia al llarg del segle xvi.

Característiques essencials del mallorquí dels colons instal·lats en terres valencianes²

Fonètica

És indiscutible que els trets fonètics més importants que personalitzen el mallorquí contemporani ja hi eren presents a l'època de què tractam:

- el sistema de 8 vocals tòniques (/a/, /ɛ/, /e/, /ə/, /i/, /ɔ/, /o/, /u/), que aleshores era general a totes les Illes, perquè sabem que el canvi cap al sistema de 7 vocals (que implica el canvi /ə/ → /ɛ/) no s'inicia a les 3 illes fins a finals del segle XIX; del fonema tònic /ə/ en dona testimoni, per exemple, la grafia vacil·lant *Sureda* / *Surada* que trobam el 1604 o *pandre* 'prendre' el 1609 (documents 88 i 90 de l'*ScMall*)
- la distinció /o/ ~ /u/ àtones, amb la possible excepció –segons el parlar local– dels casos de tancament /o/ → /u/ per causa d'harmonia vocàlica, davant /u/ o /i/. Ex.: *suspirar*, *rumput*, *cusir/cusit/cusides*, *cusiol* ('cossiòl'), *acustumen*, *acustumat*, *sturmies*, *cuxins* (1580 / 1590 / 1595 / 1601 / 1604; *ScMall* 67, 74, 77, 85, 87). També ja n'era excepció el tancament /o/ → /u/ per influència de la consonant bilabial següent: *uberts*, *cuberta*, *cumpliment* (1590 / 1591 / 1599 / 1604, *ScMall.*, 73, 76, 80, 88). Però a Mallorca no manté la distinció –en les paraules tradicionals– el parlar de la Vall de Sóller, que en això evolucionà com la resta del català oriental i podem suposar que ja era així a la primeria del segle XVII. A alguns altres pobles de Mallorca, hi ha hagut el pas d'[o] final a [u], probablement per veïnatge amb Sóller (el cas de Deià) o de Menorca (Capdepera, Son Servera...), un fenomen l'inici del qual desconeixem, actualment quasi desaparegut del tot. *Mostia* (per *mustia*; 1600, *ScMall* 82) és un cas considerat d'ultracorrecció, encara avui propi dels parlars mallorquins que mai no practiquen l'harmonia vocàlica /o/ → /u/.
- la confusió dels fonemes /a/ ~ /ɛ/ ~ /e/ ~ /ə/ tòpics en la vocal central /ə/ quan passen a posició àtona. [ˈpastə] → [pəs'ta], [ˈmɛt] → [mə'los], [ˈpeðrə] → [pə'ðrerə], [ˈpərə] → [pə'rerə]. No és possible detectar amb la grafia convencional els hipotètics casos que poguessin existir –si ja existien– en començar el segle XVII de [e] en posició àtona per atracció de [ɛ] o [e]: [pew'ət] ← [ˈpɛw], [ne'va] ← [ˈnew]
- La pronúncia oberta moderna de la vocal de *por* [ˈpɔ] està ja assegurada per la rima amb *cor* [ˈkɔ] (1597, *ScMall* 78); no podem assegurar, però, que no es pronuncià la [ɹ] final, com actualment.
- Les assimilacions:
 - nostro (< nostre; podria ser un recurs per a distingir masculí de femení), covo / covonet (< cove / covenet), porxo (< porxe) (1580 / 1585 / 1618, *ScMall* 68, 70, 71, 91); en canvi sempre trobam home / hòmens;
 - jonoll (< genoll) (ionolls, 1601, *ScMall* 84), socorredor (< sacorredor) (1602, *ScMall* 86)
 - nirvis (< nervis) (1601, *ScMall* 84)
 - pal·lant, pel·lar (< parlant, parlar) (1597 / 1606, *ScMall* 78, 89)
- Monoftongació *qua*-> [ko] *quoranta*, *corters*, *quorteras*, *corturada* (1585 / 1591 / 1600

² L'anàlisi està feta de documents de l'illa de Mallorca, però pel coneixement que en tenim podem assegurar que els trets que s'hi reflecteixen són pràcticament els mateixos a totes les illes, llevat del manteniment a Mallorca de la distinció /o/ - /u/ àtones, que en aquesta època probablement ja s'havien neutralitzat en /U/ a les altres illes, encara que la documentació no ho mostri.

/ 1604 / 1609, *ScMall* 71, 75, 83, 88, 90), -gua -> [go]: *Ayguo*, *goret*, *goretar* (1591 / 1609, *ScMall* 76, 90). Amb *quantre* 'contra' tenim el fenomen contrari per ultracorrecció: diftongació [kɔ-] > [kwa-], avui encara corrent en el registre més vulgar

- la iodització, com a resultat de l'evolució dels grups consonàntics secundaris llatins C'L i G'L, i de LI (+V): *APICULA* > *APICLA* > *abeia* (amb pronúncies diverses), *CUNICULU* > *CUNICLU* > *coni* (> *cont*), *REGULA* > *REGLA* > *reia* (amb variacions de pronúncia], *PALEA* > *PALIA* > *paia* (també amb pronúncies diverses). N'hi ha molt pocs exemples a la documentació de l'època, però en trobam qualcun: *dos rayas*, *reya de laurar* (1604, *ScMall* 87)

- l'absència de /ɾ/ oral final és insinuada per la grafia *sembrà* que trobam a un document de 1609 (*ScMall* 90)

- La pronúncia africada de /ʒ/ entre vocals: *satjeta*, *temoretjant* (1580/1597, *ScMall* 67,78)

- No hi havia hagut encara dissimilació a *llibrell*, *llibrelleta* (avui, *ribell*, *ribelleta*) (1591, *ScMall* 76)

- Trobam rotacisme a *pererós* (< *peresós*) i a *Berzabuch* ('Belzebub')

- *l-* > *ll-*: *llamenten* (1600, *ScMall* 82)

- Altres fenòmens singulars: *guiterra* (per *guitarra*) (1591, *ScMall* 76); *jueu* [dzu'ew], que rima amb *preu* (1580, *ScMall* 68)

Morfosintaxi

Determinants

- És ben segur que en el segle XVII el mallorquí col·loquial mantenia el sistema de dos articles en distribució complementària, el mateix sistema, essencialment, que era encara ben normal i usat sense vacil·lació fins a ben avançat el segle XX (Grimalt 2009). Difícilment, però, en trobam testimonis escrits, perquè a l'escriptura d'aquests segles sempre s'usa l'article anomenat literari, el que té tradició a la llengua escrita, provinent d'ILLE (*lo* / *el* - *los* / *els*, *la* - *las/les*); només escadusserament trobam qualche article d'IPSE: *a medida des teu gust* (1600, *ScMall* 81); segurament es tracta d'equivocacions dels escriptors.

- Hi ha documentades expressions amb l'article *lo* que avui es consideren castellanismes (*lo que em dava vida*, *lo mateix*, *lo que et dig*; 1600, *ScMall* 82), però com que surten dins escrits en què també s'usa *lo* com a masculí, no és clar si és el mateix *lo* o es tracta d'un préstec del castellà.

- Com encara ara en mallorquí, no es feia contracció de la preposició *a* i l'article *el(s)*: *an el qui*, *an els fets cristians*, *an al sor. rector*, *an els hereus*, *fins an el desert*, *an el Seignor* (1580 / 1585 / 1591 / 1597 / 1609, *ScMall* 68, 71, 75, 78, 90).

- Els determinants possessius *mon*, *ton*, *son...* devien ser més usats que a l'època actual. Els trobam sovint als texts de l'època: *mon cor*, *mon bé*, *ma vida*, *son ben amar*, *ton poder*, *ton marit*, *son to*, *me* [ma] *fe* (1580, *ScMall* 67, 68), *sos pares*, *sos marits* (1584, *ScMall* 69), *mon seignor*, *ma dita pàtria*, *mes forces*, *sos philigreses* (1590, *ScMall* 73), *lur família* (1597; *ScMall* 79), *mon cor*, *ton valor*, *ton criad*, *ma voluntad*, *ta cara*, *sa vida* (1600, *ScMall* 80); etc..

- Els demostratius eren *aquest - aqueix - aquell*: *aquexa aygua, aquesta aygua ens a donade, aquest hom, aqueix, aqueixa, aquest servici* (1580 / 1597 / 1600, 1601, *ScMall* 68, 78, 81, 85); però en el llenguatge literari era possible també *est i eix*: *És est llibrèt, un rastre; esta afflictió, estos perills, exa és la causa, est mal, est effecta, però-ste ruyndat* (1590 / 1591 / 1595 / 1597..., *ScMall* 72, 73, 75, 77...).
- Devia ser normal l'aparició de l'article personal (*en, na*), també darrere del tractament de "Senyor": *he rebut del Sèñer en Jordi Sureda...* (1604, *ScMall* 88), *en Jordi Sureda, en Guillem Fons* (1609, *ScMall* 90).
- Ja era normal la contracció *Son* (< *Ço [d']en*) per a indicar un topònim format amb un antropònim: *Son Binimelis* (1609, *ScMall* 90).

Adjectiu possessiu

- L'adjectiu possessiu arcaic *mia*, el trobam adesiara: *la vida mia / la mia vida, la mia libreria, les cases mies* (1580 / 1590 / 1591, *ScMall* 67, 73, 75); i a qualque text trobam *sua, tua*, que devien ser formes purament literàries: *la sua casada, la tua [barba], la sua beretat* (1580 / 1590 / 1591 / 1601, *ScMall* 68, 73, 75, 84); perquè ja s'usaven les formes modernes: *la seua voluntat* (1584, *ScMall* 69).

Quantificadors

- A la llengua escrita predomina *dos* en concordança femenina, però de vegades trobam *dues* (*dues lliures, duas barsellas*; 1585, 1609, *ScMall* 71, 90); ara bé, el fet que *dues* sigui l'única forma normal a l'actualitat, fa pensar que als segles XVI i XVII ja era si no única, molt predominant, a la parla col·loquial.
- El quantitatiu *ningun/nigun* era encara usual: *ningun pacient, ningun falliment, ningun brogit, nigun fedrí, niguna manera* (1580 / 1597, *ScMall* 67, 68, 79); a la llengua moderna és propi de les Pitiüses; [i és freqüent en el parlar dels més joves de les altres illes, per interferència del castellà *ninguno*]; també *algun,-a*: *alguna dona, alguns, algun miracle* (1584 / 1595 / 1597, 1600, *ScMall* 69, 77, 78, 82).
- Potser era encara usat, almanco a la llengua escrita, el distributiu *cascun / quiscun*: *cascun/quiscun any, quiscuna botiga* (1597 / 1609, *ScMall* 79, 90); el 1580 trobam ja *cade dia* (*ScMall* 67).

Pronoms personals

- Les formes plenes dels pronoms febles devien ser també usuals davant el verb, si no anaven precedides de vocal, però en la segona persona del plural era encara usada la forma elidida *us/eus*, avui en dia inexistent a la parla col·loquial mallorquina: *me mata, me teniu, me coneixes, te puc donar, se casen, se voldrà casar, nos havem ajuntat*; però *no'm riuré, us vull, eus am, a beure em donaries, aquesta aygua ens a donade, eso et dich en veritat, no us ho pasàsseu en oblit, perque em mirasses, no'm dons, naturalesa et feu, que et vol* (1580 / 1584 / 1600 / 1601, *ScMall* 67, 68, 69, 81, 84); però (per necessitat de mètrica) *qui ta porta ferme amor* (1600, *ScMall* 81).
- En combinacions de pronoms dèbils de tercera persona, era habitual la posició dels pronoms CD + CI: *no-l me paga, les me adossi* (1591, *ScMall* 75), tret que s'ha mantengut amb plenitud fins al segle XX, i avui en dia en procés de desaparició per pressió conjunta de la llengua normativa catalana i de la llengua dominant espanyola.

Díctics espacials no determinants

- *Ací*, *açò* devien ser encara d'ús general (1580 / 1591 / 1601 / 1609, *ScMall* 68, 75, 84, 90); *çò* (1584, *ScMall* 69). Avui *ací* és esporàdic només en gent major; *açò* és propi de Menorca.

Verbs

- En morfologia verbal, moltes de les formes pròpies del mallorquí contemporani ja hi eren a l'acabament del segle XVI i el començament del XVII: *som* (1ª sing), *tenc*, *pas*, *am*, *desitj*, *patesc*, *meresc*, *dau*, *veis*, *faceu*, *estiré*, *prec*, *plor...* (1580 / 1600, *ScMall* 67, 68, 81, 82), *posàsseu*, *sollicitassen*, *tractassen*, *seduïssen...* (1580 / 1584, *ScMall* 68, 69), *atrobam*, *consideram* (1585 / 1595, *ScMall* 70, 77), *preniu*, *prenint*, *poria* (1597 / 1601, *ScMall* 78, 79, 85), *donau*, *està* (= 'estigues') (*idem*), *fe* ('fes'), *diven* (1600, *ScMall* 82); però d'altres formes documentades serien avui considerades arcaïsmes i són desconegudes a la llengua col·loquial moderna: *vulles* ('vulguis'), *vulla* ('vulgui'), *vullau* ('vulgueu'), *sapiau* ('sapigueu'), *haveu* ('heu') (1580 / 1590, *ScMall* 67, 68, 73), *trau* ('treu'), *sies/sia/siau/sien*,³ *entre* ('entri'), *conserve* ('conservi'), *desitje* ('desitj'), *done* ('doni'), *vena* ('vengui'), *tornen* ('tornin'), *pervinguen* ('pervenguin'), *polvorisen* ('polvoritzin'), *acàpia* ('acabi') (1580 / 1590 / 1591 / 1595 / 1597 / 1600 / 1601 / 1602, *ScMall* 68, 73, 75, 77, 79, 82, 84, 86), *fas* ('faig')⁴ (1591 / 1602 / 1609, *ScMall* 75, 86, 90), *gos*, *cant* ('gosi', 'canti'; 1584 / 1600, *ScMall* 69, 82), *naix* (1595, *ScMall* 77), *perdam*, *veiam* (1597, *ScMall* 78), *fonc* / *fon* (1597 / 1604, *ScMall* 79, 87), *dons* ('donis'), *turments* ('turmentis'), *tractes* ('tractis'), *espantes* ('espantis') (1600, *ScMall* 81, 82); potser *tinc* també s'usava, perquè és freqüent a la llengua literària, i també *vinc* (1580 / 1597..., *ScMall* 68, 78 etc.); i d'altres, encara, han arribat al segle XX, però ja són estranyes o molt minoritàries en les generacions més joves actuals: *estiguen* (→ *estiguin*), *incidesquen*, *serveque*, *destruesca* (→ *incidesquin*, *servequi*, *destruesqui*), *faça*, *puga*, *diga*, *caiguen*, *haja*, *hagen* (→ *faci*, *pugui*, *digui*, *caiguin*, *hagi*, *hagin*) (1580 / 1584 / 1591 / 1597 / 1600 / 1601 / 1609, *ScMall* 68, 69, 75, 78, 81, 84, 90),⁵ *mora* i *muira*, *muiren* (→ *mori*, *morin*) (1597 / 1601, *ScMall* 79, 84), *mereis*, *coneis* (→ *mereixes*, *coneixes*) (1600, *ScMall* 81).
- Devia ser encara més o menys usual la primera persona del passat simple, avui en dia desconeguda: *Y ab nafra tal / diguí* ¡O mala sort! (1580, *ScMall* 67, estr. II);⁶ *comprí*, *doní*, *fiu*, *paguí*, *torní*, *deixí*, *emprestí*, *aportí*, *descarreguí*, *diguí*, *creguí*, *giri* (1585 / 1591 / 1602, *ScMall* 71, 75, 86); però hi ha qualche cas del passat perifràstic: *vaig haver* (= vaig rebre) (1585, *ScMall* 71); en les altres persones, el passat simple és també molt majoritari: *engullí*, *begué* (1601, *ScMall* 84).
- els verbs *haver* i *ser* eren usats com a auxiliars dels temps composts segons la norma més general del català medieval: *m'haven dita*, *haveu cantada*, *és estada*, *no'm som pogut alegrar*, *ja'm fos jo mort*, *jo só estat*, *y som volgut anar*, *és estada donada*, *és stada feta*, *se són ordenades*, *serà arribada* (1580 / 1591 / 1597 / 1600, *ScMall* 67, 75, 78, 79, 83)

³ Tot i que aquest tipus morfològic es manté a dites i refranys: casa mia, per pobra que sia; siau qui sou; o sia... (1)

(2) ⁴ faç (= faig) era encara forma usada per persones majors d'alguns pobles mallorquins a la darreria de segle XX. No em consta que avui, ben entrat el segle XXI, tenguí encara ús.

(3) ⁵ Al text 68 de l'Scripta mallorquina, de 1580, hi trobam el subjuntiu donis (p. 238); correspon al subjuntiu modern, però és forma estranyíssima en aqueixa època, i sospitam que pugui ser un error de transcripció.

⁶ És errònia la transcripció d'aquesta estrofa a l'Scripta mallorquina, que la interpreta com si fos en present, quan el sentit i les formes diuen clarament que és en passat.

- Devien coexistir les perífrasis d'obligació *haver de/a + inf.*, *tenir de/a + inf.*: *se té de donar, se tenen de distribuir, han-se de fer, té a fer, m'às a pagar, s'à de fer, às de anar, se àn de castigar, tinga de pagar* (1591 / 1597, *ScMall* 75, 78, 79); actualment és usual *tenc de + inf.* i sobretot *haver de + inf.*
- El temps de futur era normal en oracions de relatiu temporals significant accions previstes, no actuals: *los qui se jactaran de haver besat, los qui diran y affirmaran, quant algú morirà* (1584 / 1599, *ScMall* 69, 80); a l'actualitat potser és més freqüent el temps de present de subjuntiu en aquestes oracions (*els que es jactin, els que diguin i afirmen...*); també era normal el futur a la pròtasi de les condicionals: *si ... lo dit Joan Company ... estimarà més, si tal faran, si ... no voldrà esser eclesiàstich* (1591, *ScMall* 75)

Flexió nominal

- En plural, devien ser encara normals (o almenys tenien un cert ús) els plurals paroxítons en *-ns*, amb manteniment del fonema lexemàtic *-n/*, d'on el plural analògic (*uns*) *alfòrgens* (1590, *ScMall* 74), *hòmens* (1591 / 1597 / 1600 / 1609, *ScMall* 75, 79, 83, 90).
- era normal la concordança del participi amb el complement directe, no només si era un pronom feble: *la satjeta... que m'has tirada, la cansó que haven cantada, he administrada, he feta guarnir, tantes ne ha rebudes, aquesta aygua ens a donade, sinch marits às haguts, ma voluntad t'he rendida, quantes alatxes haurà pescades, les han venudes, les quals bèsties ha comprades y pagades* (1580 / 1591 / 1600 / 1604, *ScMall* 67, estr. II; 68, 75, 81, 83, 87); aquesta construcció és encara usual en el català col·loquial de Mallorca, sobretot en tercera persona.

Relatius

- En l'ús dels pronoms relatius, *qui* funcionava com a subjecte en oracions adjectives: *Senyora... qui'm té, persones qui sol·licitassen, lo qui se voldrà casar, no vols amar un pastor / qui ta porta ferme amor, cisne qui quant ja no té esperansa, alguns qui no deurian, un qui té poch* (1580 / 1584 / 1600, *ScMall* 68, 69, 81, 82, 83); avui és *que* normalment.

Adverbis

- Hi havia confusió en una sola forma de QUANDO i QUANTO > *quant*: *quant del vehí la barba està cremada, quant ja no té esperansa* (1590 / 1597 / 1600, *ScMall* 72, 79, 82)
- *Com* temporal: *com és prop del desert, com veix que...* (1597 / 1600, *ScMall* 78, 82); aquest *com* és encara normal en el parlar de la gent major (Corbera 2004); inexplicablement, la normativa catalana no el recull, cosa que n'ha promogut el rebuig dins l'estàndard i la proscripció injustificats.

Preposicions

- Hi ha confusió, com a la llengua moderna, entre les preposicions *amb* i *en*, originada clarament pel context de contacte fonosintàctic entre consonants: *los jueus en samaritans, en dan* (1580 / 1597, *ScMall* 68, 78).
- L'exemple anterior mostra que *amb* ja devia ser la forma col·loquial, però es continuava escrivint *ab* (1584 / 1585 / 1591 / 1597 / 1601, *ScMall* 69, 71, 76, 78, 85)
- *sots* i *sens* devien ser encara usuals (1584 / 1590 / 1591 / 1597, *ScMall* 69, 74, 76, 78, 79).

- *en* com a locatiu (modern *a*): *en Tortosa, en València, en Mallorca, en Venècia* (1591 / 1595 / 1601, *ScMall* 75, 77, 85)
- *Aprés* devia ser encara usual: *aprés dinar* (1601, *ScMall* 85)
- *com a* amb valor comparatiu, com al mallorquí modern: *mon cor se romp com a vidre* (1600, *ScMall* 82)

Lèxic

- Devia ser encara conegut, sobretot en llenguatge literari, el verb *haver* amb sentit de “tenir”: *sinch marits às haguts* (1580, *ScMall.* 68); també *haver* per *fer* en expressions temporals: *més ha de* (= *fa més de*) (1601, *ScMall* 85)
- Eren al·lomorfs d'ús normal: *enganar, dan* (no *enganyar, dany*); *orde / desorde* (1584 / 1597, *ScMall* 69, 78); *devuit, paella* (1585 / 1604, *ScMall* 70, 87) - *pella* (1591, *ScMall* 76); *graella* (1604, *ScMall* 87); *garrofa / garrova* (modern *garrova*); *atrobar, cànyem* (1585, *ScMall* 70); *iglésia; aficar* (1585, 1601, *ScMall* 71, 85); *bul·la* (1585, *ScMall* 71); *servei / servici* (1590 / 1591 / 1601, *ScMall* 73, 75, 85); *estisores* coexistia amb *tisores* (1590, *ScMall* 74), en canvi *molles* (i no el modern *esmolles*) devia ser general encara (1591, *ScMall* 76); *redona* (1591, *ScMall* 76); *Senyor / Sènyer* (1601 / 1604) (*ScMall* 85, 88), *mitat* (1609, *ScMall* 90)
- *Gosar* “atreuiment” devia ser almenys conegut, si no molt freqüent, perquè el trobam a un text de 1597: *Senyors: vinch tot regirat, / que y som volgut anar / y no é tingut gosar* (*ScMall* 78)
- L'adjectiu *llibert*, avui desconegut, devia tenir un cert ús: *Lliberta estava* (1580, *ScMall.* 67, estr. II)
- *Eixir* era sinònim de *sortir* (*isqués en públic, isquesses, ix*; 1590 / 1597 / 1601, *ScMall* 73, 78, 79, 85)
- *xic* era sinònim de *petit* (1591, *ScMall* 76)
- *voltes* podia ser sinònim de *vegades* (1601, *ScMall* 85)
- *prompte* era *prest* (1597, *ScMall* 78)
- *trencar* i *rompre* eren equivalents en molts de contextos (1591, *ScMall* 76)
- *llevar* ‘suprimir’ era normal, com en mallorquí modern (1584, *ScMall* 69)
- *amar* ‘estimar’ devia ser encara usual o conegut, car apareix sovint en literatura (1600, *Scripta mall.* 81)
- *coltell* ‘ganivet’ devia ser encara conegut i usual, com *companya* ‘companyia’ (1602, *ScMall* 86)
- *Avis* devia ser encara normal; modernament és *padrins* (1584, *ScMall* 69)
- Ja era usual l'expressió dubitativa *per ventura* (1591, *ScMall* 74)
- *mustiar: se mostia* (1600, *ScMall* 82)
- *aferrar: afferrar* (1600, *ScMall* 83)
- *Grifó* ‘aixeta’ (1599, *ScMall* 80)
- *Dobler* ‘diner’ (1600, *ScMall* 83)

- *cego* (1601, *ScMall* 84)
- *m'en pren [m'emprèn]* 'em passa'
- *manco* 'menys' ja s'usava (1597, *ScMall* 79)
- eren d'ús general en mallorquí, perquè designaven objectes o conceptes corrents i usuals a l'època, noms particulars avui en bona part oblidats, *arganells*, *esconelles*, *llevadors*, *cobribanc*, *barrobi*, *llumener*, *bonetes*, *tafona*, *rafal*, *alfàbia* (1585, *ScMall* 70), *pobres vergonyants*, *filadís*, *capiscol*, *guanter*, *paraire*, *corredor* (dedicat a la compravenda), *sarrier*, *cercapous* (1591, *ScMall* 75, 76), *minyó* (1595, *ScMall* 77; avui 'minyó' és pròpia només de cançons tradicionals i de la poesia, sobretot per a referir-se a l'infant Jesús; *les Minyones* era una institució mallorquina que recollia nines sense família); *pedrenyal*, *bufetó* (armes de foc) (1602, *ScMall* 86), *estormies*, *orons/urons*, *barcella*, *puat*, *quartí*, *fes*, *buidador*, *brocal*, *corretjades*, *flascó*, *cavall de fust...* (1604, *ScMall* 87), *quartera*, *quartó*, *barcella*, *destre*, *restoble* (1609, *ScMall* 90); *esvolvar-se* ('madurar o granar malament un cereal'), *colta* 'guardada' (1618, *ScMall* 91)
- expressions particulars avui desconegudes: *fer blanc de granereta* ('emblanquinar') (1585, *ScMall* 71); *menor de dies* ('menor d'edat')
- *Margalida* ja era usual (1600, *ScMall* 81), però devia coexistir amb *Margarita* (1604, *idem*, 88)
- Ja eren corrents alguns castellanismes: *antes* (1580 / 1595, *ScMall*. 68, 77), *saio*, *sombrero* (1585, *ScMall* 70), *emplear*, *alcansar*, *emparo* (1590, *ScMall* 73), *socorro* (1591 / 1595, *ScMall* 75, 77), *regalo* (1595, *ScMall* 77), *gastos* (1597, *ScMall* 79), *hermosa*, *a medida* (*ScMall* 81), *cisne*, *olvidada* (1600, *ScMall* 82); *regocijat*, *regocijos* (1601, *ScMall* 85); en canvi, el castellanisme *habitació* era desconegut i es deia genuïnament *cambra* (1585 / 1609, *ScMall* 70, 90)⁷...

En aquesta qüestió dels castellanismes, cal pensar-s'hi bé, perquè no tots els castellanismes que es troben per escrit eren realment populars i normals a la llengua col·loquial. És vertaderament difícil dir quins sense dubte devien estar ja ben introduïts i quins no.

Conclusió

El mallorquí de la primeria del segle XVII, el que parlaven els colons mallorquins instal·lats en aquestes comarques valencianes, tenia ja les traces evidents del mallorquí que arribà fins al segle XX. Era un dialecte català evolucionat de manera paral·lela als altres, i si bé podia ser conservador en certs trets fonètics (en el vocalisme tònic de 8 fonemes, sobretot), no ho era tant en altres trets també fonètics (com les assimilacions o la pèrdua de /r/ final) o en la morfologia verbal, molt més semblant a la moderna que a la dels orígens, i molt semblant també a la que trobam documentada d'altres zones catalanes (p. ex., *-am*, *-au* eren pròpies de tot el domini; ara només són balears i de petites àrees centre-occidentals). En general, coincidia amb els altres dialectes en molts de trets morfosintàctics (les formes de possessius, els demostratius, els quantitatius, les perífrasis d'obligació...) i lèxics, i comprovam que, en qüestió de lèxic, el mallorquí d'aquella època usava mots també presents en els parlars valencians, que en la parla moderna han deixat d'usar-se. Hi havia, doncs, en el moment de la repoblació mallorquina de la Marina coincidències de mots i de morfemes que segurament

⁷ Els comentaristes del text consideren cambra un arcaisme...

feren més fàcil la integració dels nouvenguts (*eixir, xic, volta* ‘vegada’, *prompte, hòmens, subjuntius en -a...*), però és cert que devia xocar amb el sentiment lingüístic de la població local el vocalisme, tant tònic com àton. Les limitacions d’un article com aquest no permeten fer una anàlisi exhaustiva i profunda del parlar dels mallorquins (i menorquins i eivissencs) arribats, també dificultada per l’absència d’una documentació que reflecteixi de bon de veres la llengua popular, però els treballs extraordinaris dels professors Jordi Colomina, Vicent Beltran, Joan-Lluís Monjo, Josepa Garcia, Teresa Herrero, Joan Giner Monfort (i potser qualcú altre que he oblidat, i si és així li deman disculpes), treballs en bona part d’arqueologia lingüística, deixen entreveure molts de trets d’aquests repobladors que la documentació, massa literària, no reflecteix.

Bibliografia

(6)

APARISI ROMERO, Frederic (2011). La carta pobla de Beniopa (1611). Document de creació de la parròquia de Beniopa. CEIC Alfons el Vell. Gandia.

CORBERA POU, Jaume (2004). ‘Com’ temporal en català. In *La cultura catalana en projecció de futur. Homenatge a Josep Massot i Muntaner*. Germà Colón, T. Martínez Romero, Maria Pilar Perea, eds. Publicacions de la Universitat Jaume I. Castelló de la Plana; p. 157-168.

COSTA MAS, Josep (2009). *Una introducció a l’assentament dels mallorquins a les comarques del sud valencià*. A *I Jornades de Repoblació Mallorquina al Sud Valencià, segle XVII. Tàrbena 2007*. Ajuntament de Tàrbena. Tàrbena; p. 115 - 121.

FERRANDO, Antoni; NICOLÀS, Miquel (1993). *Panorama d’història de la llengua*. Tàndem. València.

GINER MONFORT, Joan (2013). *El valencià de la Valldigna*. Universitat de València - Mancomunitat de la Valldigna.

GRIMALT, Josep A. (2009). *Els articles en el parlar de Mallorca*. Estudis Romànics [Institut d’Estudis Catalans], Vol. 31, p. 55-75.

MAS I FORNERS, Antoni; MONJO I MASCARÓ, Joan-Lluís (2000). *Repobladors mallorquins al sud del País Valencià després de l’expulsió dels moriscs. Cap a un estat de la qüestió*. BSAL 56, 275-296

MAS I FORNERS, Antoni & MONJO I MASCARÓ, Joan-Lluís (2002). Per poblar lo regne de València... L’emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII. Conselleria de Presidència - Govern de les Illes Balears. Palma.

(7)

VENY, Joan; MASSIP, Àngels (2013). *Scripta mallorquina. Volum 1* [ScMall]. Institut d’Estudis Catalans. Barcelona.